

UTBYTBARHETENS ESTETIK:

Masskultur och arkitektur – Reyner Banham 1950–60

I inledningsscenen av Penny Sparks film "Fathers of Pop" går arkitektteoretikern Reyner Banham in genom porten till det anrika Courtauld Institute of Arts i London. Året är 1952. Han öppnar den snidade träporten och går in i trapphuset och vidare uppför stentrapporna. Det är högt till tak.

Det är helt tyst förutom ljuden från hans egna fotsteg. Det är en miljö som andas kultur och tradition. När han kommit till sista våningen stannar han vid ett fönster som vätter ut mot gatan. Man ser folk som rör sig utanför,

och hör svaga ljud genom glasrutan. Kameran zoomar in på en bil som är parkerad mitt emot ingången till den byggnad han befinner sig i: en Cadillac från 1951.

"One of the great monsters of my time, a legendary monster when we first knew of it in the early 1950's. They were like space ships, or visitors from another planet."

Den här scenen kan man uppfatta som symbolisk för den europeiska efterkrigstidens kulturella klimat. Två världar ställs mot varandra – den akademiska och den folkliga eller högkulturen och populärkulturen. Från Amerika kom färgfilmen, tekniskt

avancerad reklam och en utvecklad industridesign tillsammans med annan massproducerad kultur. Det amerikanska inflytandet på den europeiska kulturen var stort efter kriget och de dominerande europeiska modernistiska värderingarna sattes i gungning. Återigen aktualiserades en diskussion som funnits sedan början av nittonhundratalet, men nu i ljuset av konsumtionssamhället: masskulturens status. Trots att det fanns en utvecklad diskussion om masskultur från bl a Adorno, Benjamin och Kracauer så hade den kommersiella masskulturen tidigare snarare varit en teori än en verklighet, och det var först efter kriget som den fick en genomgripande betydelse i vardagslivet. Att denna historiska period – med konsumtionens genomslag, massproduktionens utveckling och marknadens dominans – har haft en stor betydelse för vår kulturella utveckling är väl de flesta eniga om, men vad kom den att betyda mer precis för arkitekturen och formgivningen?

Avhandlingens tema

Avhandlingen fokuseras på den engelska arkitekturhistorikern, skribenten och teoretikern Reyner Banham och Utbyttbarhetens estetik – en teori som Reyner Banham formulerade under femtiotalet för att förstå och hantera arkitekturens och designens villkor i efterkrigstidens nya samhällsorganisation. Banham menade att arkitekterna fortfarande levde kvar med en modernistisk estetik som utgick från "eviga värden" vilket hindrade dem att ta del av den samtida utvecklingen som styrdes av utbyttbarhet och föränderlighet. Genom att skriva in arkitektu-

ren i en vidare kulturproduktion som innefattade allt från reklam till industridesign sökte han finna en slags populärkulturens arkitekturteori.

Mellan 1952 och 1956 var Reyner Banham medlem av Independent Group – en löst sammansatt grupp av konstnärer, arkitekter, musiker och skribenter. Gruppen startade som en underavdelning till Institute of Contemporary Art i London och några av de mest välkända medlemmarna förutom Banham var arkitekterna Alison och Peter Smithson, konstnärerna Richard Hamilton och Eduardo Paolozzi och fotografen Nigel

Hendersen. Det som förenade denna unga grupp var deras motstånd mot den etablerade modernistiska ledningen på ICA och i utställningar och seminarium sökte de formulera en ny gemensam teoretisk och praktisk utgångspunkt. Independent Group såg populärkulturen som likvärdig högkulturen och de uppfattas idag ofta som starten på popkonsten. Gruppens diskussioner och arbeten kom att få en avgörande betydelse för Reyner Banhams fortsatta arbete – det var här han öppnade upp den i vanliga fall relativt slutna arkitekturdiskussionen för ett brett kulturellt fält. Parallellt med arbetet i Independent Group skrev Reyner Banham en avhandling, vilken kanske fortfarande är hans mest kända verk: *Theory and Design in the First Machine Age*. Han var dessutom verksam som kulturskribent under hela femtiotalet och skrev ca 200 artiklar under denna tid. Reyner Banham har lämnat ett mycket omfattande material efter sig som beskriver efterkrigstidens arkitektur och kulturklimat på ett allsidigt vis, och då han både var en historieläsare och delaktig i den samtida arkitekturdebatten så framträder väsentliga kopplingar mellan historien och samtiden i hans produktion.

Avhandlingens teoretiska ram

Jag kommer att behandla ett brett fält av kulturen, från teknologi och bilar till reklam och science fiction, även om fokus kommer att ligga på arkitekturens teori och praktik. Jag har därför valt en teoretisk ram, hämtad utanför den traditionella arkitekturteorin, som öppnar för kopplingar mellan kultur, teknik och en bredare samhällsdebatt. Den teoretiska utgångspunkten är diskussionerna inom masskulturforskning, från Frankfurtskolans teoretiker till samtida teorier inom cultural studies och material culture.

Jean Baudrillards *Le système des objets* från 1968, som är ett tidigt försök att beskriva hur konsumtions-samhället kom att påverka relationen mellan mänskliga och objekt, utgör en grundläggande bas för min läsning av utbytbarhetens estetik. Till skillnad från den modernistiska diskursen betonar Baudrillard objektets kulturella konnotationer – hur objektet kommunicerar och fungerar som tecken i en social kontext. Baudrillard menar att objektet alltid har två nivåer:

den teknologiska nivån – hur objektets delar är sammansatta och konstruerade, vilken aldrig till fullo kan erfaras i vardagslivet; och den kulturella nivån – då objektet blir en del av människans associativa föreställningar och ingår i vardagslivet. Genom att objektet produceras, konsumeras, ägs och personifieras träder alltid "det teknologiska objektet" in i ett kulturellt system. Denna process kan vi kalla för konsumtionsprocessen.

Utifrån dessa tre teman, eller problemfält – den teknologiska nivån, den kulturella nivån och konsumtionsprocessen – analyserar jag utbytbarhetens estetik och de diskussioner, debatter, artiklar, föredrag med mera som relaterar till Banhams teorier.

Avhandlingens upplägg

Avhandlingen är en kritisk läsning av Utbytbarheten estetik och består av tre huvuddelar som svarar mot de tre kategorierna jag tidigare definierat: den kulturella nivån, konsumtionsprocessen och den teknologiska nivån.

"Ornament, yta och symbol" kommer att betrakta de nya kulturella betydelser som objekten och arkitekturen antas få i ett konsumtionssamhälle. Utbytbarhetens estetik talar om populärkulturens kommunikationsförmåga och hur den påverkar industridesignen och arkitekturen. Hur definieras och konstrueras begreppet mening i en konsumtionskultur? Vad är ett funktionellt objekt? Här diskuterar jag begreppet "bild" som fick förändrad betydelse både inom konsten och arkitekturen, och hur Panofskys "ikonologi" fick en ny användning inom popkonsten. Användningen av kommunikationsteori, intresset för representation och symboler kan vi se såväl i diskussioner om ornamentet och "Borax", som i utställningar gjorda av Independent Group. Bilens symboliska betydelser är också centrala i denna diskussion.

"Estetik, begär och konsumtion" behandlar relationen mellan producent och konsument och hur synen på dessa två aktörer förändrades i och med konsumtionens definitiva genombrott. Massan individualiserades, vilket innebar att uppfattningen om ett homogent massobjekt (som t ex Le Corbusier och puristerna hade när de formulerade sina estetiska teorier) kom att

ifrågasättas. Masskonsumenten har inte längre en uppfattning utan många. Detta medför att de estetiska värderingarna inte längre är fasta utan föränderliga, och denna estetiska värdeförändring diskuterar jag i relation till masskonsumtionens logik. God smak, demokratisk design och marknadsföringens tekniker får här utgöra de centrala utgångspunkterna. Kapitlet avslutas med en diskussion av hemmets ideologi, och konsumtionssamhället sett ur ett genusperspektiv.

”Teknik som fantasi och verklighet” behandlar både den teknologiska utveckling som ligger till grund för Utbytbarhetens estetik, som den moderna massproduktionen vilken inte vänder sig till ett subjekt utan söker en flexibilitet och föränderlighet, och Reyner Banhams egen teknikuppfattning. Teknikens möjligheter till utveckling var en central utgångspunkt för Banham vilket han ofta ställde mot traditionens hämmande funktion. Banhams syn på tekniken i hans läsning av modernismens ”maskinestetik” och i utbytbarhetens estetik frilägger en motsägelsefull uppfattning om teknikens roll: tekniken som en fantasi eller som ett verkligt redskap. I detta kapitel behandlas även organisationen av konst, design och framförallt arkitektur som ett abstrakt system. Hur förändras den grundläggande synen på struktur och organisation?

Helena Mattsson, KTH
helenam@arch.kth.se